

Юрій Кононенко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0003-3703-7774

Сергій Джолос,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені
Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0002-0001-5523

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-41-3>

УДК 321.01: 340.12: 323.27: 342.729

***Держава і революції.
Частина I. Теоретико-правові
аспекти та сутність революцій:
ліберальний, соціалістичний та
консервативний погляд***

Постановка проблеми. У суспільній і науковій думці наявна певна ідеалізація різноманітних акцій непокори, протестів, бунтів, повстань, революцій тощо та героїзація їх учасників. Маса сприймають революціонерів як «своїх», вихідців з народу, відважних героїв і хоробрих патріотів, які самовіддано борються проти тиранії мерзенної влади і соціальної несправедливості... Революційні рухи прославилися у

радянські часи аби продемонструвати історичну тяглість боротьби пролетаріату за побудову комуністичного суспільства. Так само вони оспівуються і західними демократіями, які вбачають у них поступ народовладдя та перший крок до «свободи, рівності, братерства». При цьому «якісь там» сотні тисяч чи мільйони жертв сприймаються як «жалюгідна дрібниця» на шляху до високої мети. Тож, фактично,

апологети революцій, попри ореол гуманістів, мислителів, романтиків та ідеалістів, насправді діють у кращих традиціях макіавеллізму відповідно до принципу «мета виправдовує засоби». Зауважимо, що занадто оптимістична оцінка повстань у теоретичному та історичному плані сприяє активному насадженню у наш час революцій у країнах третього світу, що доволі часто призводить до їх остаточного знищення. Таким чином, важливою задачею сучасної політико-правової науки є розкриття істинної сутності революцій та виявлення їхнього деструктивного впливу на життя суспільства, для чого, насамперед, слід звернутися до теоретико-правових аспектів та сутнісних засад революції як такої.

Аналіз досліджень і публікацій. У цілому проблематика революцій та сталого розвитку держави і суспільства перебувала у полі зору безлічі давніх і сучасних мислителів, серед яких, у контексті нашого дослідження, насамперед слід згадати таких, як: Е. Берк, Дж. Блюм, В.В. Бушанський, Х. фон Вольф, Т. Гоббс, В.П. Горбатенко, Г.Г. Демиденко, Джеймс Александер, К.В. Душенко, Л. Дюгі, Ф. Енгельс, М. Конський, А.І. Кормич, Б. Кухта, О.Е. Лейст, В.І. Ленін, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, К. Маркс, Є. Онацький, О.В. Петришин, С. фон Пуфендорф, Х. Томазій, М.О. Троїцький, О.Б. Широкоград та ін.

Формулювання цілей статті. Разом із тим, на нашу думку, деякі аспекти досліджуваної проблематики так і не знайшли належного відображення у науковій літературі, тож у межах цієї статті ми плануємо: а) виявити та охарактеризувати сутність та теоретико-правові аспекти революції і «права на повстання»; б) окреслити основні уявлення про сутність революції з точки зору найповажніших політико-правових доктрин – лібералізму, консерватизму, соціалізму; в) розкрити ідейну глибину та контрверсійні

напрямки теорії суспільного договору, яка одночасно може служити й обґрунтуванню, й запереченню революції, прав людини і демократії; г) вказати на визначний потенціал теорії солідаризму Л. Дюгі у контексті забезпечення суспільної злагоди та добробуту тощо.

Виклад основного матеріалу. За означенням, згідно з «Юридичною енциклопедією», революція – це різкий, стрибкоподібний перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового в розвитку певних явищ природи, суспільства, пізнання; переворот у суспільному розвитку або його виявах у тій чи іншій сфері суспільного життя... Соціальна революція супроводжується докорінним переворотом у житті суспільства, наслідком якого є ліквідація віджилого суспільного ладу і заміна старих державно-правових інститутів новими [1].

Політична революція (від лат. *revolution* – поворот, переворот) – це кардинальні глибокі зміни панівного політичного режиму, заміна його іншим, що відбуваються у дуже швидкому темпі, найчастіше через насильство, примусову зміну системи політичних відносин, заміну більшості політичних інститутів, кардинальне оновлення або зміну панівних правових норм, зміну конституції, панівних політичних цінностей, етичних та естетичних норм і цінностей, зміну політичної свідомості і культури. Це зміна всієї політичної системи, у зв'язку із чим також відбуваються швидкі зміни соціально-економічної моделі, форми власності, виробничих відносин, способу й отримання винагород за працю, самих винагород. Це насамперед розв'язання питання про політичну державну владу, зміна правлячої еліти, зміна панівної ідеології та всіх її структурних елементів, передусім політичних доктрин [2, с. 373].

У наведеному вище означенні вказано, що політична революція – це «зміна всієї політичної системи, у зв'язку із чим також відбуваються

швидкі зміни соціально-економічної моделі». Якщо взяти до уваги, що саме соціально-економічна модель (як базис) визначає політичну систему (як надбудову), маємо всі підстави казати, що революція, таким чином, перевертає життя суспільства з ніг на голову, оскільки, фактично, насильницькі політичні зміни спричиняють зміну усталеної соціально-економічної моделі (що є неприпустимим!).

Разом із тим основні політичні доктрини (ідеології) – лібералізм, соціалізм, консерватизм [3, с. 980–994] – по-різному оцінюють сутність та ество революцій. Так, з точки зору лібералізму, право на повстання є правом народу, що впливає із суспільного договору та сприяє утвердженню природних прав людини, зокрема, свободи, рівності та демократії. З точки зору соціалізму, за висловом К. Маркса, «революції – це локомотиви історії» [4, с. 693], адже, на думку прихильників марксизму-ленінізму, саме революції сприяють переходу від однієї суспільно-економічної формації до іншої, що є важливою засадою історичного поступу. Натомість, на думку основоположника консерватизму Е. Берка, революція – це «жахливий трагікомічний спектакль», «хаос легковажності і люті... (за якого) всі види злочинів змішуються з усіма видами безумств» [5; 6, с. 71]. Тож всебічне осмислення революцій з точки зору основних політико-правових доктрин – лібералізму, соціалізму і консерватизму – є важливою засадою з'ясування їх сутності.

Спроба теоретичного обґрунтування права народу на повстання (революцію) була зроблена основоположником лібералізму Дж. Локком [7, с. 384–405] та деякими іншими мислителями XVII-XVIII ст., які, розвиваючи вчення про суспільний договір, вважали, що народ, як рівноправна сторона цієї угоди, має природне право у будь-який час її розірвати, особливо у разі, якщо влада

порушує закони і править неефективно або тиранічно. Втім, при всій повазі та щирій симпатії до постаті Дж. Локка, не слід забувати, що його праці, значною мірою, були обумовлені необхідністю виправдання «Славної революції» 1688–1689 рр., яка вже відбулася, тобто є своєрідним панегириком нововстановленому режиму. До того ж, «Славною» (або, як її ще називали, – «Безкровною») ця революція була лише в Англії, тоді як в Ірландії та Шотландії відбулися повстання якобітів, які чинили рішучий опір новій династії та англійцям аж до сумнозвісної битви при Каллодені у 1746 р.

Також слід пам'ятати, що теорія суспільного договору у викладі Т. Гоббса та німецьких мислителів XVII – XVIII ст. (С. фон Пуфендорф, Х. фон Вольф, Х. Томазій), в цілому, містила діаметрально-протилежні до Локкових висновки. За Гоббсом, у додержавному «природному стані», через неприборканість людських пристрастей та егоїзму, панувала «війна всіх проти всіх», для здолання якої народ уклав суспільний договір та зрікся своєї безмежної природної свободи (у т.ч. і права на повстання) на користь держави, яка, для забезпечення миру, порядку та добробуту, подібно до могутньої морської потвори Левіафана, повинна мати необмежену силу та безмежну владу щодо підданих [8; 9, с. 218–219]. Продовжуючи міркування у цьому напрямку, німецькі мислителі епохи бароко (Пуфендорф, Томазій, Вольф) за допомогою ідей суспільного договору легітимізували та раціоналізували існуючі монархії, пропагували культ держави та запровадженого нею правопорядку [10, с. 107–109; 11, с. 84–90].

Таким чином, щодо договірної теорії, як ідейного підґрунтя права на повстання, то слід зробити два основні висновки: по-перше, суспільний договір може обґрунтовувати як наявність, так і відсутність у народу права

на повстання; по-друге, саме право на повстання (у разі визнання народу в якості рівноправної сторони суспільного договору) мало хоч якусь рацію лише у XVII–XVIII ст., коли, в умовах абсолютизму, спадкові монархи правили довічно, часто впродовж кількох десятиліть; тож з утвердженням республіканської форми правління, яка передбачає виборність, змінюваність і короткостроковість правління влади, потреба в революціях відпала, адже легше просто дочекатися чергових виборів, аніж занурювати державу у багаторічний хаос революції та вихор анархії і громадянської війни.

У свою чергу, класики соціалістичної думки К. Маркс та Ф. Енгельс у своїй знаменитій праці «Маніфест Комуністичної партії» (1848 р.) закликають до побудови ідеального безкласового комуністичного суспільства з суспільною власністю на засоби виробництва та зазначають, що «Історія всіх суспільств, що існували до цих пір, була історією боротьби класів. Вільний і раб, патрицій і плебей, поміщик і кріпак, майстер і підмайстер, коротше, гнобителі і пригноблені перебували в одвічному антагонізмі один до одного, вели безперервну, то приховану, то явну боротьбу, яка завжди закінчувалася революційною перебудовою всієї суспільної будови або спільною загибеллю ворогуючих класів» [12, с. 424].

Тож прихильники революції стверджують, що «революція – це локомотив історії» [4, с. 693], адже без неї нібито не було би соціальних змін та прогресу, ні в плані розвитку свободи, жаданої лібералами, ні в плані утвердження рівності, омріяної соціалістами. При цьому тисячі, а інколи мільйони, жертв зазвичай розглядаються як «ціна, яку доводиться платити за свободу та рівність».

На відміну від лібералізму і соціалізму, які, загалом, пропагують необхідність революційної перебудови існуючих порядків, політико-правова

доктрина консерватизму, що сформувалася як реакція на події Французької революції, стверджує, що: вразлива, слабка, гріховна, скудоумна за своєю природою людина не повинна братися за перетворення світу, бо ризикує зруйнувати його; егоїстичні інтереси особи повинні узгоджуватися з потребами суспільства; політичні принципи слід пристосовувати до звичаїв, національних традицій та усталених форм суспільно-політичних інститутів; будь-яка суспільна традиція має перевагу над теоретичною схемою, якою б досконалою вона не видавалася; необхідно зберігати традиційні правові норми, ієрархію влади, соціальні і політичні структури та інститути; соціальні потрясіння є неприпустимими, соціальні зміни мають бути поступовими; традиційні цінності (релігія, сім'я, закон, порядок) і держава повинні мати провідну роль у житті суспільства. При цьому однією із засад консерватизму є обстоювання суспільної рівноваги, що зумовлює його надкласовий потенціал і значні стабілізаційні можливості [13, с. 268].

Основоположник консерватизму Е. Берк з обуренням писав, що з революційної точки зору «царевбивство, батьковбивство, людські жертви – вигадки і забобони... якщо можна вважати, що вони вчинені на благо народу, то їх цілком можна пробачити» [5; 6, с. 152]. Мислитель зазначає, що «Терпимість до використання злочинних методів робить їх найбільш вживаними, оскільки вони обіцяють найкоротший шлях до досягнення цілі порівняно з високим шляхом доброчесності. виправдання злодіянь та вбивств, вчинених в ім'я суспільного блага, скоро призведуть до того, що суспільне благо стане приводом, а злодіяння та вбивство – ціллю; і з цього моменту розбій, брехня, помста і страх, більш огидний, ніж помста, знадобляться для задоволення ненажерливих апетитів правителів» [5; 6, с. 158].

При цьому, Е. Берк влучно підмічає щодо нової влади, утвердженої революційним шляхом: «Жодна крапля їх крові не була пролита в ім'я країни, яку вони зруйнували. Вони нічим не пожертвували заради своїх проєктів, коли ув'язнювали короля, вбивали своїх співгромадян, змушували умитися слізами тисячі гідних людей та благородних сімейств. Джерелом їх жорстокості був навіть не страх. Вона стала результатом впевненості у повній особистій безпеці. Вона штовхала їх на державну зраду, дозволяла чинити грабежі, насильство, вбивства, криваву різанину та залишати попелища у розореній країні» [5; 6, с. 107–108].

Додамо при цьому, що реформи (якщо вони взагалі потрібні) є результатом планомірної діяльності влади, а не юрби з вулиці. Так, скажімо, чимало позитивних та прогресивних зрушень мали місце в низці європейських держав у другій половині XVIII ст. завдяки політиці освіченого абсолютизму [14, с. 469–472]. У свою чергу, у Росії найбільше запам'яталися реформи Олександра II 1860-х – 1870-х рр. – селянська, фінансова, судова, військова, земська, освітня та ін. При цьому сумна доля самого царя-реформатора наштовхує на думки про те, що, по-перше, блискучий політичний замисел мудрих державних мужів скудоумні піддані, сучасники та радикали, належним чином не оцінили; по-друге, якщо влада не виявляє жорстокості та насильства у ставленні до підданих, останні це сприймають як слабкість, що провокує гарячі голови, на кшталт «Народної волі», стріляти в царя, кидати у нього бомби, підривати вибухівкою свитський поїзд (1879 р.) і навіть Зимовий палац (1880 р.).

Зауважимо, що подібні витівки і повстання «революціонери» дозволяють собі лише тоді, коли вважають центральну владу занадто слабкою, аби належно відреагувати на заворушення. Так, Французька революція

1789–1799 рр. не знайшла відгуку у Росії, народ якої пам'ятав придушення повстання Пугачова двадцятьма роками раніше; так само, як і «Весна народів» 1848–1849 рр. – не мала відлуння у Росії за часів правління Миколи I. Натомість поширення ідей Французької революції, масонства, таємних організацій відбулися за часів ліберального царя Олександра I, хоча високий авторитет царя – переможця Наполеона – врятував його правління від заворушень. Однак вже у період міжцарів'я, 14 грудня 1825 р., відбулося Повстання декабристів, тоді як повстати проти монархії за часів поліцейської держави Миколи I не ризикнув ніхто (Польське повстання 1830–1831 рр. мало національно-визвольний характер та не мало на меті повалення монархії). На життя «доброго» царя-визволителя Олександра II було вчинено 7 замахів, тоді як широкій громадськості практично невідомі замаху на життя деспотичного Миколи I чи царя-контрреформатора Олександра III. Нарешті, революція 1905–1907 рр., Лютнева та Жовтнева революції 1917 рр. відбулися за часів царя Миколи II, який «своєю м'якістю, тактом у спілкуванні, скромними манерами на багатьох справляв враження людини, що не успадкувала сильної волі свого батька» [15, с. 20–33].

Зазначимо, що зазвичай своїми діями революціонери добиваються результатів, які є прямо протилежними їхнім цілям. Так, Повстання декабристів 1825 р. підштовхнуло Миколу I до деспотичного правління, а вбивство ліберального царя Олександра II 1 березня 1881 р. призвело до доволі реакційного правління його наступника – Олександра III.

При цьому, після вбивства Олександра II, Романови намагалися частіше перебувати не в столиці, а в замських резиденціях, де легше було забезпечити їхню безпеку. У свою чергу, це негативно позначилося на якості

управління, оскільки для прийняття в умовах самодержавства як важливих так і дріб'язкових рішень міністрам доводилося витрачати по кілька днів на мандрівку зі столиці до місця перебування государя-імператора та назад [16, с. 44–49]. При цьому, як влучно підмітив Е. Берк: «Вони (революціонери) не бачать шкоди у поганому управлінні справами суспільства, навпаки, вони вважають, що ці вади створюють сприятливі умови для революції» [5; 6, с. 138]. Тобто було би абсурдно казати, що революціонери хочуть покращити існуючу ситуацію: вони лише хочуть втілити свої проекти всезагальних змін [5; 6, с. 138], і фактично, навіть не допускають думки, що правими можуть бути не вони, а хтось інший. Тому задекларовані цілі революції – плюралізм, влада народу, свобода, свобода думки і слова тощо – є апіорі несумісними з нею.

Додамо також, що право на повстання є несумісним з правами людини та верховенством права, оскільки вони, разом із законністю, правопорядком та іншими фундаментальними цінностями цивілізованого суспільства, зазвичай приносяться у жертву революційній доцільності.

У зв'язку з вищевикладеним слід зазначити, що, по-перше, революціонери повстають не проти поганого правителя, а проти будь-якого режиму, який здається їм слабким чи беззахисним; по-друге, внаслідок революції на зміну помірному правлінню (яке здається революціонерам слабким), як правило, приходять деспотичне; по-третє, нова влада зазвичай є завжди гіршою, ніж попередня, оскільки революцію роблять «низи», які за рівнем освіченості та інтелекту завжди поступаються «верхам», які вони скинули, та ще й на додачу не мають високих моральних якостей, які утримали би їх від кровопролиття у гонитві за владою для втілення своїх абсурдних проєктів. Якщо ж революція, як це часто

трапляється у наш час, відбувається за підтримки «іноземних партнерів», то про захист національних інтересів чи про збереження добробуту країни не можна говорити в принципі.

Видатний англійський мислитель Т. Гоббс, будучи сучасником Англійської революції та Громадянської війни XVII ст., стверджував, що смута – це хвороба, а громадянська війна – це смерть державного організму [11, с. 72]. Тому, «там, де певна форма правління вже встановилася, не доводиться розмірковувати про те, яка з трьох форм правління (демократія, аристократія чи монархія) є найкращою, завжди необхідно вважати найкращою існуючою» [10, с. 82].

Пояснення цьому, ще за півтора століття до Гоббса, надав видатний італійський мислитель епохи Ренесансу Н. Макіавеллі: «Нема справи, влаштування якої було би складнішим, ведення небезпечнішим, а успіх більш сумнівним, ніж заміна старих порядків новими. Хто би не виступав з подібними намірами, на нього чекає ворожість тих, кому вигідні старі порядки, та холодність тих, кому вигідні нові...» [17, с. 52].

У контексті нашого дослідження слід згадати розроблену видатним французьким мислителем кінця XIX – початку XX ст. Л. Дюгі теорію солідаризму, згідно з якою у суспільстві має панувати не протистояння антагоністичних класів, а соціальна солідарність: хоч люди, будучи нерівними, належать до різних соціальних класів, тим не менше, кожна соціальна група виконує певну соціально важливу функцію, необхідну для всіх, тож, різні класи взаємно залежать один від одного і повинні не боротися між собою, а солідаризуватися [10, с. 222].

Зауважимо, що справедливість теорії солідаризму цілком підтверджує історичний досвід: наприклад, за часів феодалізму відносини між сеньйором і васалом визначає васальна

угода (своєрідний аналог суспільного договору), так само відносини поміщика та селянина забезпечують їм взаємовигідний господарський та правовий порядок. Тож не слід дивуватися тому факту, що на початку 1860-х рр. у Російській імперії прокотилася хвиля заворушень, оскільки селяни були невдоволені скасуванням кріпацтва та руйнацією традиційного господарського укладу і навіть надавали перевагу залежності від поміщиків з правом працювати на орендованій землі перед безземельною свободою, яка позбавляла їх засобів до існування. Селяни казали: «Одна лише воля хлібом годувати не буде» [18].

У цьому контексті слід згадати, що відомий німецький мислитель, представник історичної школи права, Г. фон Гуго ще на початку XIX ст. влучно підмічав, що положення раба (або кріпака) є кращим, ніж бідняка [19, с. 333].

Тож під час реформ 1861 р. хтось із селян переживав: «На кого нас покидаєш, барин?!», хтось був невдоволений умовами звільнення, хтось просив: «Хай буде по-старому: ми – ваші, а земля – наша!» [20, с. 1289]. Загалом, у літературі зазначається, що «становище «вільних» селян стало у багатьох випадках прикріше, ніж було невільних кріпаків» [20, с. 1289]. При цьому факт залишається фактом: лише впродовж 1861 р. було зафіксовано 1176 селянських заворушень, тоді як впродовж попередніх 5 років, з 1855 р. по 1860 р., їх було тільки 474 [21, с. 558, 592].

Утім, не слід забувати, що на 1858 р. особисто вільні державні селяни складали 45,2% землеробського населення Європейської Росії [22, с. 310], а на російській Півночі, на Уралі, в Сибіру, у південних козацьких областях кріпацтво взагалі не було поширеним [23, с. 659–725]. Тож вельми значну частину підданих Російської імперії питання кріпацтва взагалі не обходили.

Водночас скасування кріпацтва спричинило появу мільйонів безземельних селян, які у пошуках роботи переїжджають до міста, та, за відсутності гарантування соціально-економічних та трудових прав в умовах пришвидшеної урбанізації, перетворюються на революційно-налаштований робітничий клас (пролетаріат), подальша революційна активність якого вже не могла нікого залишити байдужим, оскільки сприяла знищенню імперії та її соціально-економічних устоїв, що призвело до загибелі мільйонів людей та зубожіння усіх тих, хто вижив у буремні часи революції та Громадянської війни 1917–1922 рр.

Отже, усвідомлення людством теорії солідаризму Л. Дюгі, відповідно до якої кожен клас виконує певну соціальну функцію, важливу для всього суспільства, сприяло би якщо не уникненню, то хоча би пом'якшенню у XX ст. революційних потрясінь та спричинених ними негативних наслідків.

Висновки, звичайно, кожен виправі робити сам, однак ми дійшли наступних:

1. У політико-правовому аспекті, революція – це кардинальні глибокі зміни панівного політичного режиму, системи, інститутів, цінностей, норм, свідомості, культури, соціально-економічної моделі, форм власності, виробничих відносин та чинних правових норм, що відбуваються у дуже швидкому темпі, як правило, шляхом насильства.

2. Основні політико-правові доктрини (ідеології) – лібералізм, консерватизм, соціалізм – дають різну оцінку сутності революцій.

Із точки зору ліберальної доктрини Дж. Локка та його послідовників, революція – це практичне втілення «права на повстання», що впливає з теорії суспільного договору та рівноправного становища у ньому народу та влади.

При цьому зазначимо, що право на повстання є несумісним з правами людини і верховенством права, які

приносяться в жертву революційній доцільності.

У свою чергу, Т. Гоббс вказував на втрату народом природної свободи в результаті укладення суспільного договору та передання державі відповідних прав, зокрема влади і монополії на застосування насильства, для забезпечення миру, порядку, безпеки і процвітання суспільства. Т. Гоббс, С. фон Пуфендорф, Х. Томазій, Х. фон Вольф за допомогою ідей суспільного договору обґрунтовували абсолютизм, культ держави та утвореного нею правового порядку. Тож теорія суспільного договору, в різних інтерпретаціях, може як обстоювати, так і заперечувати демократію та права людини, зокрема і право на повстання.

З точки зору класиків соціалізму, К. Маркса, Ф. Енгельса та В.І. Леніна, революція – це «локомотив історії», який сприяє розвитку суспільства, переходу до більш прогресивної суспільно-економічної формації та ліквідації експлуатації людини людиною.

Консервативна доктрина, у слід за Е. Берком, розглядає революцію як «жахливий трагікомічний спектакль», «хаос легковажності і люті... (за якого) всі види злочинів змішуються з усіма видами безумств», при цьому, за Т. Гоббсом, смута – це хвороба держави, а громадянська війна – її смерть.

3. Реформи повинні здійснюватися украй обережно, аби невміле реформаторство не знищило усталені порядки, які упродовж багатьох років (віків) були основою політико-правового та суспільно-економічного буття. При цьому реформи – це завжди справа мудрих державних мужів, на кшталт діячів епохи освіченого абсолютизму чи царя-реформатора Олександра II, а не натовпу з вулиці чи юрби самозванців.

4. Історія свідчить, що, зазвичай, революціонери повстають не проти деспотичного чи «поганого» правителя, а проти будь-якого режиму, що здається їм слабким чи беззахисним.

Результатом революційних виступів, у кращому випадку, стає звернення влади до реакційної політики, а в гіршому – хаос у суспільстві, терор, війна (як громадянська, так і з зовнішніми супротивниками), занепад економіки, розруха, голод, епідемії, численні жертви, територіальні втрати, утвердження тиранії тощо. При цьому нова влада завжди є гіршою за попередню: якщо революція здійснюється «низамі», то високий рівень освіченості, інтелекту і спроможність нової влади управляти державою є вельми сумнівними; якщо революція здійснюється певною групою політичної еліти, то маємо всі підстави говорити про її трансформацію у купку відверто аморальних клептократів, які для задоволення своїх егоїстичних інтересів готові принести в жертву інтереси суспільства. Якщо ж революція інспірується «іноземними партнерами», то цілком природно, що вона має на меті поставити державу на коліна. Таким чином, як свідчить історичний досвід, революція, як правило, є виявом політичного авантюризму, що спрямований на зміну існуючого державного ладу, що призводить до пограння національних інтересів та добробуту суспільства. При цьому, загалом, в умовах республіканської форми правління, революції є виявом, насамперед, руйнівного начала. Оскільки конституції більшості країн передбачають правову можливість зміни владних структур на чергових виборах, зникає сама потреба занурювати державу і суспільство у стан багаторічного хаосу революційних потрясінь.

5. У плані пошуку належного стану політико-правового буття та недопущення революційних виступів велика цінність належить теорії солідаризму Л. Дюгі, згідно з якою кожен клас виконує певну функцію, необхідну для всього суспільства та всіх інших класів, тому соціально-економічні відносини у суспільстві мають будуватися на

засадах взаємодії, співпраці, взаємодопомоги, взаємодоповнення і толерантності класів та спрямування їх зусиль на досягнення спільного добробуту. Якби ці ідеї були усвідомлені суспільством раніше, можливо, йому вдалося би уникнути багатьох бід та трагедій, які принесли відомі історії революції.

Перспективними напрямками подальшої розробки цієї проблематики

вбачаються вивчення політико-правових уроків буржуазно-демократичних і соціалістичних революцій Нового часу, розкриття сутності та ества кольорових революцій сучасності як загрози державності та виявлення основних засад діяльності сучасної держави щодо попередження революцій та їх деструктивних наслідків, що і планується зробити в подальшому.

Список використаних джерел

1. Горбатенко В.П. Революція. *Юридична енциклопедія в 6 т.* / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5: П – С. URL : <https://leksika.com.ua/12191010/legal/revolyutsiya> (дата звернення 08.12.2020).
2. Кухта Б. Революція політична. *Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни* / За ред. Б. Кухти. Львів : Кальварія, 2003. С. 372–373.
3. James Alexander. The Major Ideologies of Liberalism, Socialism and Conservatism. *Political Studies*. December 2015. Volume 63, Issue 5. Pages 980-994. URL : <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12136>.
4. Душенко К.В. Большая книга афоризмов. Издание 6-е, исправленное. Москва : Издательство ЭКСМО-Пресс, 2002. 1056 с.
5. Берк Э. Размышления о революции во Франции и заседаниях некоторых обществ в Лондоне, относящихся к этому событию / Сокращенный перевод с английского Е.И. Гельфанд. Москва : Рудомино. 1993. 144 с.
6. Берк Э. Размышления о революции во Франции и о прениях в некоторых лондонских обществах касательно сего события, содержащиеся в письме, предполагавшем быть отправленным некоему благородному господину в Париж / Пер. с англ. С. Векслер. Под ред. А. Бабича. London : Overseas Publications Interchange Ltd, 1992. 411 с.
7. Локк Дж. Сочинения: в 3 т. Москва : Мысль, 1988. Т. 3. 623 с.
8. Гоббс Т. Избранные произведения: в 2 т. Москва : Мысль, 1964.
9. Кухта Б. Левіафан. *Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни* / За ред. Б. Кухти. Львів : Кальварія, 2003. С. 219.
10. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 256 с.
11. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 312 с.
12. Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии / Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 39 т. Издание второе. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1995. Т. 4. С. 419–459.
13. Горбатенко В.П., Бушанський В.В. Консерватизм. *Юридична енциклопедія: в 6 т.* Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3: К-М. С. 267–268.
14. Конский М. Просвѣщенный абсолютизмъ. *Энциклопедическій словарь*. Издатель Ф.А. Брокгаузъ, И.А. Ефронъ. Томъ XXV: Праяга – Просрочка отпуска. Санкт-Петербургъ : Типографія Акц. Общ. Брокгаузъ-Ефронъ, 1898. С. 469–472.
15. Благоверный царь Николай Александрович и его семья. *Московские епархиальные ведомости*. 2000. № 10-11. С. 20–33.
16. Широкоград А.Б. Секретные операции царских спецслужб. 1877–1917 гг. Москва : Вече, 2016. 352 с.
17. Макиавелли Н. Государь; Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2008. 272 с.

18. Троицкий Н.А. Россия в XIX веке: Курс лекций: для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности «История». Москва : Высшая школа, 1997. 431 с.

19. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. О.Э. Лейста. Москва : Юридическая литература, 1997. 576 с.

20. Панщина, Кріпацтво. *Українська мала енциклопедія: У 8 т. / Укл. проф. Є. Онацький*. Буенос-Айрес : Друкарня «Чемпіон», 1962. Т. 5. Кн. 10: Літери Ол-Пер. С. 1288–1289.

21. Blum J. Lord and Peasant in Russia: From the Ninth to the Nineteenth Century. New York, 1964. 656 p.

22. Українська радянська енциклопедія: в 12 т. Вид. 2-ге. Т. 3: Гердан – Електрографія. Гол. ред.: М.П. Бажан. Київ : Головна редакція УРЕ. 1979. 551 с.

23. Крестьяне. *Энциклопедический словарь. Издатели Ф.А. Брокгаузь, И.А. Ефронъ. Томъ XVI-А: Кояловичъ – Кулонъ*. Санкт-Петербург : Типографія Акц. Общ. Брокгаузь-Ефронъ, 1895. С. 659–725.

Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Держава і революції. Частина I. Теоретико-правові аспекти та сутність революцій: ліберальний, соціалістичний та консервативний погляд

Стаття присвячена розкриттю теоретико-правових аспектів та сутності революцій з точки зору основних політико-правових доктрин – лібералізму, соціалізму та консерватизму. Виявлено та охарактеризовано теоретичні аспекти революції та «права на повстання». Окреслено основні уявлення про сутність революції з точки зору лібералізму, консерватизму, соціалізму. Розкрито ідейну глибину та положення різних напрямів теорії суспільного договору, яка одночасно може служити й обґрунтуванню, й запереченню революції, прав людини і демократії. З'ясовано істинну сутність та основні наслідки, до яких зазвичай призводять революції тощо.

Висловлено думку про те, що право на повстання є несумісним із правами людини та верховенством права, які приносяться в жертву революційній доцільності. Автори дійшли висновку про те, що революції зазвичай супроводжуються такими явищами, як хаос, терор, війна, занепад економіки, розруха, голод, епідемії, численні жертви, територіальні втрати, утвердження тиранії тощо. При цьому нова революційна влада завжди є гіршою за попередню внаслідок її інтелектуального та морального зубожіння.

Автори наголошують, що будь-яка революція є виявом політичного авантюризму, злочином проти існуючого державного ладу, що призводить до погіршення національних інтересів та суспільних бід. При цьому, в умовах республіканської форми правління, конституції більшості країн передбачають правову можливість зміни владних структур на чергових виборах, внаслідок чого зникає потреба занурювати державу і суспільство у стан багаторічного хаосу революційних потрясень.

Наголошено на важливому значенні теорії солідаризму Л. Дюгі, яка вказує, що кожен клас виконує певну функцію, необхідну для всього суспільства та всіх інших класів, тому соціально-економічні відносини у суспільстві повинні будуватися на засадах взаємодії і толерантності класів та спрямування їх зусиль на досягнення спільного добробуту.

Ключові слова: право на повстання, суспільний договір, лібералізм, консерватизм, соціалізм, революція, хаос, громадянська війна, солідаризм.

Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Государство и революции. Часть I. Теоретико-правовые аспекты и сущность революций: либеральный, социалистический и консервативный взгляд

Статья посвящена раскрытию теоретико-правовых аспектов и сущности революций с точки зрения основных политико-правовых доктрин – либерализма, социализма и консерватизма. Выявлены и охарактеризованы теоретические аспекты революции и «права на восстание». Определены основные представления о сущности революции с точки зрения либерализма, консерватизма, социализма. Раскрыта идейная глубина и

положение различных направлений теории общественного договора, которая одновременно может служить и обоснованию, и отрицанию революции, прав человека и демократии. Выяснена истинная сущность и основные последствия, к которым обычно приводят революции и тому подобное.

Высказано мнение о том, что право на восстание несовместимо с правами человека и верховенством права, приносятся в жертву революционной целесообразности. Авторы пришли к выводу о том, что революции обычно сопровождаются такими явлениями, как хаос, террор, война, упадок экономики, разруха, голод, эпидемии, многочисленные жертвы, территориальные потери, утверждения тирании и тому подобное. При этом новая революционная власть всегда хуже предыдущей вследствие ее интеллектуального и морального обнищания.

Авторы отмечают, что любая революция является проявлением политического авантюризма, преступлением против существующего государственного строя, что приводит к поправке национальных и общественных бед. При этом, в условиях республиканской формы правления, конституции большинства стран предусматривают правовую возможность изменения властных структур на очередных выборах, в результате чего исчезает потребность погружать государство и общество в состояние многолетнего хаоса революционных потрясений.

Отмечено важное значение теории солидаризма Л. Дюги, которая указывает, что каждый класс выполняет определенную функцию, необходимую для всего общества и всех других классов, их социально-экономические отношения в обществе должны строиться на принципах взаимодействия и толерантности классов и направленности их усилий на достижение общего благосостояния.

Ключевые слова: право на восстание, общественный договор, либерализм, консерватизм, социализм, революция, хаос, гражданская война, солидаризм.

Kononenko Yu., Dzholos S. The state and revolutions. Part I. Theoretical-legal aspects and the essence of revolutions: the liberal, the socialistic and the conservative view

The article is devoted to the theoretical-legal aspects and the essence of the revolutions from the liberal, socialistic and conservative point of view. The theoretical aspects of the revolution and of the right of rebellion were found and characterized. The basic conceptualizations on the revolution were defined from the liberal, conservative and socialist point of view. The ideological depth and different directions of the theory of the social contract are revealed. The authors show that this theory may simultaneously serve to the substantiation and to the denial of the revolution, human rights and democracy. The real nature and consequences of revolutions were found.

The authors say that the right of rebellion is incompatible with the human rights and the rule of law, because as usual they are violated from the reasons of the revolutionary expediency. The authors came to the conclusion that usually revolution leads to the chaos, terror, war, economic crisis, devastation, famine, epidemics, numerous casualties, territorial losses, tyranny, etc. At the same time, the new revolutionary government is always worse than the previous one due to its intellectual and moral impoverishment.

The authors emphasize that any revolution is a manifestation of political adventurism, a crime against the existing state system, which leads to the violation of national interests and the social misfortune. At the same time, under the conditions of the republican form of government, the constitutions of the majority of states define the legal possibility to change the existing institutions of authority with the help of the regular elections, so it is senseless to plunge the state and society into the long-term chaos of the revolution.

The authors emphasize on the importance of L. Duguit's theory of solidarity, which says that each class performs a certain function necessary for the whole society and for all other classes, so socio-economic relations in society should be based on the interaction and tolerance of classes and their common efforts to achieve the welfare.

Key words: right of rebellion, social contract, liberalism, conservatism, socialism, revolution, chaos, civil war, solidarism.